

VESTIXIOS DOS NOSOS DEVANCEIROS (I)

Santiago Prol

*En tempos arredados houbo un rei en Xinzo da Costa
que posuía un pazo no lugar chamado Os Valcobos.
Tiña unha filla moi fermosa da que se namorou un príncipe.
O Rei dos Valcobos, como condición para concederlle a man
da princesa, esixiulle ao namorado que construíse unha
estrada até o cumio que non tivese subida nin baixada.
Eis a orixe do Camiño da Xe.*

LENDA POPULAR

A Depresión de Maceda amosou forte descompresión tectónica no Terciario por mor da falla do Rodicio. A fonda conca de sedimentación do Medo foise conformando até ben entrado o Cuaternario, que mesmo sinala o límite do troco climático (Pérez Alberti: 1993). Arredor do antigo lago do Medo e mesmo abeirados ás corgas da Serra de San Mamede, fóronse asentando as primeiras tribos que habitaron este territorio. Achegáranse xa que logo, subindo Lusitania e despois -con novas camadas- polo norte e o nordés.

Non poucos autores amentan aos oestrimnios ou mesmo a tribos máis lonxincuas como poboadores primixenios deste territorio. Tamén se amenta aos *saefes*. Ao longo do primeiro milenio a. C., foron achegándose pobos atlánticos do noroeste que ocuparían e ampliarían os asentamentos que erixiran os indíxenas neste privilexiado marco xeográfico. Os interámnicos -os moradores de entre ríos- outrosí estableceríanse no Val do Medo [algúns autores direccionan cara Tras-os-Montes]. Pola Ara de Asadur colíxese que perduraba certa organización tribal na que pagaban fortes tributos. No documento granítico consta o agradecemento a un funcionario [Quinto Licinio] por conseguir impostos máis equitativos. A comunidade loaría o xesto. O epígrafe “Q. LICINIO. VEC. II RES. P. INT. SVPER, ALIA, CON PLVRA, MERITA PARES, CVN FISCO RATIONES. INFATI GABILI. CVRA. ET INDVSTRIA. EIVS CONSECVTA”, foi interpretado por Rivas Fernández (1973) e Rodríguez Colmenero (1973) con matices diverxentes. O epígrafista Le Roux (1996) asevera que a inscrición focaliza -con bastante seguridade- Asadur como lugar matricial da *Civitas Interamicorum*. Vertemos adaptado ao galego o relevante documento: “A República dos interámnicos dedica esta lousa a Quinto Licinio quen logrou, entre outros méritos acadados, as recadacións axustadas ao fisco, con sumo coidado e habilidade”.

Na contorna existen abondosos vestixios da xeira primixenia. A Arca do Medrollo [Madrollo / Modrollo], semella un tombo a xeito de mámoa.

Áchase abeirado ao castro de Malamao, rentes de Castro de Escuadro, no que se acharon plataformas circulares, restos de murallas, de casas e cerámica romana. Alí agromou unha lenda sobre o telúrico “Facho do Castro” [unha enigmática luz] que deu para bastante literatura [Vidal (1930), Risco (1930), Conde-Valvís (1940)...]. Algún autor enmárcao como lugar sagrado onde repousarían cinsas dalgún egrexio líder primitivo (Rivas Quintas: 1985). Outrosí permanecen copiosos enterramentos prerromanos: Monte da Mámoa en Calvelo, Mámoas do Monte de Lamas, Mámoa de Tioira, Campo de Mámoas da Veiga, Francos, Xinzo da Costa... Abondan asentamentos castrexos o que denota forte actividade demográfica naquela xeira: Malamao (Castro de Escuadro), Ventoso (Serra de San Mamede), Os Castrillós (Calvelino), Casarella (Xinzo da Costa), Santa Marta (Tioira), Lamas do Monte (parroquia de Zorelle), A Torre (Maceda)... No complexo de Xinzo da Costa [Pedriñeira, Xinzo e Outra Aldea] os inxentes vestixios direccionan cara todo un mundo prerromano e romano atestado de enigmas por dilucidar, mesmo con cultos primixenios ao sol e ás serpes. Existen reputados autores [Alvarado, Rivas e Vega, 2000] que sitúan Salientibus [unha sonada mansión romana dotada de parada de postas e pousada] abeirada a Xinzo da Costa [non en Baños de Molgas]. Alí tamén houbo petroglifos, lápidas con simboloxía prerromana e o célebre Penedo do Tesouro, un rochedo gravurado que Barros Sibeló viu en 1859 e que deu a coñecer en 1875.

As lexiões romanas tocaron este territorio e o resto da Gallaecia polo 138 / 137 a. C., ao mando do xeneral Décimo Junio Bruto que mesmo viña na procura de metais preciosos [ouro, prata] e outros minerais. A invasión trocouse en ocupación loxística para as Guerras Cántabras na época de Octavio Augusto [27 a. C]. Logo en mestura cos naturais comezando a romanización dos castrexos. Tamén baixarían ao Val do Medo para explotalo asentándose nas *villae*: agricultura, caza, pesca, minería... A calzada romana que xunguía Bracara Augusta [Braga] con Astúrica Augusta [Astorga] -seguindo unha diagonal S.O / N.E- ao longo de 210 millas romanas [330 km aprox.], foi construída no séc. I d. C., por orde de Vespasiano e o seu fillo Tito. Restaurada na época de Maximino e do seu descendente Máximo, aparece reflectida no Itinerario de Antonino [séc. III]. Esta arteria de comunicación -capital para o tránsito comercial de longo percorrido e coñecida como Vía Nova-, pasaba polo corazón do noso territorio por dous trazados. Un primeiro -inzado de interrogantes- ía por Pías, Barxela, Vilar de Cas, Xinzo da Costa, non lonxe de Paioso e o Alto da Costa. Nun trazado posterior [máis operativo xa que logo non se debía pasar do 5,5% / 6% de pendente máxima] enfilaba por Foncuberta, Cimadevila, a Igrexa, Couzada, Santiago da Costa para unirse co trazado antigo. Seguía polo lendario Camiño da Xe. Faldreaba até os Chaos do Rodicio dirección norte, Covas, A Costela... camiño de Astorga.

Da Vía Nova quedaron eiquí abondosas pisadas. Na encrucillada de Foncuberta aínda conservamos un miliario -dedicado a Maximino e Máximo-, hogano reconvertido en peto de ánimas que sinalaba a distancia a Braga [80.000 pasos] e tres semiamputados en casas particulares. Outros miliarios (ou anacos) permanecen espaxados entre nós: Subalonga, catro na reitoral de Cimadevila de Tioira [reempregados xunto con outros restos romanos]. Tamén aras relevantes. A votiva de Pías xungue o mundo prerromano co romano: “TOROLO COMBICIEGO. FLAVIVS. FLAVIANVS V S L M”. Foi interpretada por Rivas Fernández (1973), Rodríguez Colmenero (1973), Rivas Quintas (1985): “Flavio Flaviano cumpriu, satisfeito, a promesa ao deus [galaico-romano] Torolo Combiciego [das Combicias]”. A marmórea Ara de Escuadro amenta a fusión de familias indíxenas e romanas: “APRONIA RVFA DOVAECIAE PATERNAE F ET TALAVIAE FLAVINAE. F FC”. Foi estudada hai máis dun século por Vázquez Núñez (1902). Tamén por Marcelo Macías (1913) e outros autores: “Apronia Rufa coidou que se fixese este monumento a Dovecia, filla de Paterna e a Talavia, filla de Flavina”. Coa poboación romanizada transcorrerían en paz até o século V no que houbo enfrontamentos entre galaico-romanos e os suevos –un pobo de orixe bárbara-, deixando paso a un novo tempo co nacente Reino de Galiza, no que a nosa contorna seguiría a ter protagonismo salientábel.

BIBLIOGRAFÍA:

- ALVARADO, RIVAS e VEGA.: (2000), *La Vía Romana XVIII (Vía Nova). Revisión de su trazado y mensuración II. De los Limici a los Gigurri*, Boletín Auriense, Anexo 25, Ourense, Museo Arqueolóxico Provincial.
- BARROS SIBELO, R.: (1875), *Antigüedades de Galicia*, A Coruña, Imp. de Domingo Puga.
- CONDE-VALVÍS F.: (1959), *La capilla titular de la Sierra de San Mamed*, Ourense, Imp. La Región.
- CONDE-VALVÍS F.: (1960), *O Facho do Castro*, Ourense, Imp. La Región.
- FERRO COUSELO, .: (1974), *La romanización en la parte bracarense del sur de Galicia*, Boletín Auriense, IV, Ourense, Museo Arqueolóxico Provincial.
- DURO PEÑA, E.: (1973), *El Monasterio de Santa Marina de Asadur*, Archivos Leoneses nº 54, León.
- LE ROUX, P.: (1996), *Las ciudades de la Gallaecia romana durante el Alto Imperio*, Gerión, nº 14, Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense de Madrid.
- MACÍAS, M.: (1913), Boletín de la Comisión de Monumentos de Orense [BCMO], IV.
- PÉREZ ALBERTI, A.: (1993), *Xeografía de Galicia*, Santiago de Compostela, Ed. GEG.
- RISCO, V.: (1930), *Provincia de Orense. Geografía General del Reino de Galicia*, Barcelona, Ed. Carreras Candi.
- RIVAS FERNÁNDEZ, J. C.: (1973), *Nuevas aras romanas orensanas y rectificaciones interpretativas en torno a otros epígrafes galaico-romanos ya conocidos*, Boletín Ourense, Vol. 3, Museo Arqueolóxico Provincial.
- RODRÍGUEZ COLMENERO, A.: (1973), *Los Interamnici del Convento Bracaraugustano y su dios indígena Torolo Gombiciego*, Hispania Antiqua, vol. III.
- RIVAS QUINTAS, E.: (1985), *A Limia: Val da Antela e Val do Medo*, Ourense, Deputación Provincial.
- VÁZQUEZ NUÑEZ, .: (1902), BCMO, II, Ourense.
- VIDAL RODRÍGUEZ, M.: (1930), *Contos d'Antano e d'Hogano*, Santiago de Compostela, Tip. El Eco Franciscano.